

slovenský národopis

1 | 25

VEDA, VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ
AKADÉMIE VIED, 1977

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online
sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV
(v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné
zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.ceeol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

Na margo druhého súboru štúdií o Hontě	3
Soňa Burlasová: Svadobné piesne z Dačovho Lomu a ich súvis s obradom	5
Viera Gašparíková: Monografické štúdium ľudovej prózy v jednej lokalite (Dačov Lom)	45
Ester Plicková: Príspevok k štúdiu ľudového divadla v montánnom regióne Hontu	77
Viera Nosáľová: Strieborné ľudové šperky v okolí Levíc	107
Jan Novotný: Řemesla a řemeslníci v Hontě v 1. polovině 19. století	126
Vojtech Korčan: Hontianska stolica v dobe osmanskej expanzie	145
Marie Majtánová — Milan Majtán: Tradičná kultúra Hontu v zrkadle súpisov pozostalostí	153

ROZHLADY

Interetnické vzťahy vo folklóre karpatskej oblasti (Andrej Sulitka)	163
Zasedání předsednictva MKKK (Václav Frolec)	165
Zasadanie medzinárodnej redakčnej rady diela Etnografia Slovanov (Emília Horváthová)	168

RECENZIE A REFERÁTY

BIBLIOGRAFIA

Milada Kubová: Bibliografia slovenskej etnografie a folkloristiky za rok 1974	177
---	-----

СОДЕРЖАНИЕ

Замечания по второму собранию статей о Гонтě	3
Соња Бурласова: Свадебные песни из с. Дачов-Лом и их связь с обрядом	5
Вера Гашпарикова: Монографическое изучение народной прозы одного местонахождения (Дачов-Лом)	45
Эстер Плицкова: К изучению народного театра в горном регионе Гонтя	77
Вера Носалёва: Серебряные народные украшения в окрестностях г. Левице	107
Ян Новотный: Ремёсла с ремесленники в Гонтě в первой половине 19 века	126
Войтех Корчан: Гонтянский комитат в период османской экспансии	145
Мария Майтанова — Милан Майтан: Традиционная культура Гонтя в зеркале описей наследства	153

ОБЗОРЫ

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

БИБЛИОГРАФИЯ

Милада Кубова: Библиография словачкой этнографии и фольклористики за 1974 г.	177
--	-----

slovenský národopis

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
25/1977

VEDA
VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
BRATISLAVA

HLAVNÁ REDAKTORKA
Božena Filová

VÝKONNÝ REDAKTOR
Pavol Stano

REDAKČNÁ RADA
Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec,
Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor
Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján
Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosálová,
Adam Pranda, Antonín Robek

STRIEBORNÉ LUDOVÉ ŠPERKY V OKOLÍ LEVÍC

VIERA NOSÁLOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Strieborné filigránové šperky ma prvýkrát zaujali v prostredí, ktoré bolo ďaleko od prostredia i regiónu, odkiaľ pochádzali. Boli to náhrdelník a spona, ktoré v súčasnom mestskom prostredí pôsobili archaicky, pripomínali balkánske filigránové práce a na čiernych spoločenských šatách boli veľmi pôsobivým doplnkom. Údaj, že pochádzajú z okolia Levíc, som mala možnosť overiť si pri výskume ľudového odevu v Honte. Spôčiatku sa zdalo, že ide o ojedinelé, snáď importované šperky. No postupne s pokračujúcimi výskumami sa odkrývali geografické hranice regiónu, kde sa strieborné šperky nosili (čo, ako sa ukázalo ďalej, podmieňovali isté javy, ako napr. sociálna a náboženská príslušnosť), relatívne krátke časové rozpätie ich existencie v tradičnom ľudovom odevu (od začiatku asi do polovice 20. storočia), sortiment výrobkov (náhrdelníky, spony, gombíky, dvojdielne spony, ihlice do vlasov), ich varianty a vývoj a napokon centrá výroby a predaja.¹

Výskum šperkov sa musel orientovať na terén, pri bežnom prekonávaní počiatkovej nedôvery informátorov. Dostupný mimoterénny materiál z Hontu nezaznamenal totiž nijaké strieborné filigránové šperky u slovenského obyvateľstva (snáď okrem gombíkov, ktoré boli bežné vo viacerých regiónoch na Slo-

vensku a ktoré sa zachovali i na starších súčiastkach ľudového odevu z Hontu.² Strieborné šperky nemá ani *Dievča z Prenčova* na Socháňovej fotografii zo začiatku 20. stor.,³ niet ich ani v zbierkach Slovenského národného múzea v Martine.⁴

Dlhodobý výskum ľudového odevu v Honte spresnil geografickú hranicu ich rozšírenia, ktorá sa skryla s odevnými variantmi.⁵ Výskyt strieborných filigránových šperkov sa podľa doterajších výskumov (ktoré sa musia v budúcnosti doplniť o ďalšie slovenské i maďarské lokality) môže doložiť v týchto obciach: Variant I: Bátovce, Devičany, Domadice, Jablňovce, Pečenice, Tekovské Trstfany, Žemberovce; variant II: Baďan, Beluj, Počúvadlo, Prenčov, Vysoká; III: Drážovce, Dvorníky, Ladzany; variant IV: Hontianske Nemce, Dolné Rykynčice, Sebechleby.

Výskumy v teréne postupne spresňovali i časové vymedzenie výskytu filigránových šperkov. No popri začiatkových ústnych informáciách bolo treba nájsť i samy artefakty, čo bolo podstatne ťažšie. Rozličný prístup ľudí k materiálnym dokladom ľudovej kultúry sťažuje prácu v takom teréne, kde tradičný ľudový odev zanikol pred 30. rokmi, tobož nájsť v domácnostiach drobné krojové doplnky (ihlice do vlasov, dvojdiel-

1. Školské deti z Bađanu, 1913—1914. Reprodukcia starej fotografie. (Všetky reprodukcie v článku T. Ševčková.)

ne spony, gombíky), pokiaľ nejde o skutočne hodnotné veci (spony, náhrdelníky). Aj vzťah ľudí ku šperkom bol rozličný (nehovoriac o vzťahu k tradičným hodnotám vôbec). Na jednej strane som sa stretla s uvedomelým záujmom o tradície vôbec (k čomu do značnej miery prispel v posledných rokoch módný záujem o tzv. „starožitnosti“, výsledkom čoho bolo i moje počiatkové stretnutie sa s tunajšími šperkami v mestskom prostredí), no našla som striebornú filigránovú retiazku aj ako slúži na upevnenie záveru na novozriadenom vodovode, spony, ihlice do vlasov ako hračky pre deti — čo sú však asi krajné prípady. Avšak jedinečným dobovým dokumentom pri absencii konkrétnych šperkov sa tu ukázali rodinné fotografie, ktoré sa všeobecne veľmi starostlivo uschovávajú a sú podnetným stimulátorom niekedy zlyhávajúcej pamäti informátorov (a to nielen v oblasti šperkov). Navyše vytvoria autentickú atmosféru

rozličných spoločenských či rodinných udalostí, kde slávnostný odev sa prezentoval so všetkými existujúcimi a možnými šperkami, doplnkami, pierkami, fľašami, vreckovkami, hračkami a pod. V oblasti Hontu, kde boli viaceré hospodársky prosperujúce mestá a mestečká, rodinné fotografie zo začiatku 20. stor. nie sú vzácnosťou. Fotoateliéry boli v Banskej Štiavnici, v Krupine, v Leviciach i v Šahách, a ako vidno zo snímok, fotografisti chodili i po dedinách. Zhrnutím materiálu z rôznych prameňov sa ukazuje, že strieborné filigránové šperky prevzali pravdepodobne niekedy koncom 19. stor. z odevu miest a mestečiek bohatšie dedinské rodiny v okolitých obciach, spolu s niektorými odevnými súčiastkami. (Predovšetkým v dedinách varianty I, II.)⁶ Väčšina obyvateľov týchto obcí v okolí Levíc bola evanjelického vierovyznania a i v obciach s miešaným vierovyznaním evanjelicko-katolíckym, boli to bohatší

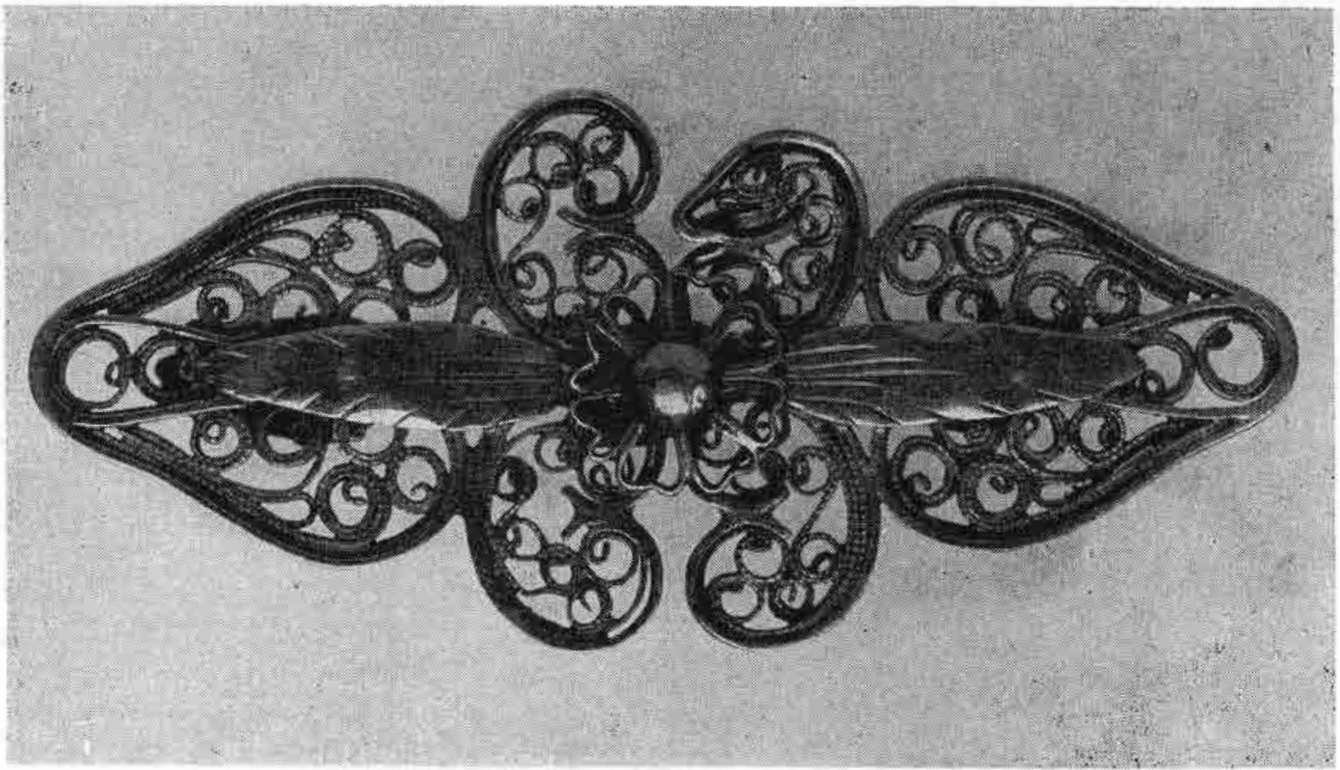
2. Mestský odev z Pukanca, okolo r. 1890. Reprodukcia starej fotografie.

evanjelici, ktorí prví začali nosiť strieborné šperky. Či a ako súviselo vierovyznanie so sociálnym postavením obyvateľov, bude otázkou hlbšieho výskumu rodinného a spoločenského života v Honte, spojeného i s otázkou jednotného systému. Už z rokov 1913–1914 sú fotografie detí z Jabložoviec, z cirkevnej evanjelickej školy a zo susedného Bađanu, na ktorých vidíme, že väčšina dievčat má na hrdle retiazky (niektoré s príveskami), pod hrdlom pripnuté spony a takmer všetky tmavé kabátiky sa zapínajú na filigránové strieborné gombíky. Faktom ostáva, že katolícke obyvateľstvo v miešaných obciach začalo strieborné šperky nosiť neskôr alebo nosili iba niečo (napr. v Jabložovciach nenosili vraj retiazky, ale spony s gombíkami áno). Obdobie najintenzívnejšieho rozšírenia strieborného filigránu spadá do medzivojnového obdobia (tridsiate roky), až k súčasnosti, ako sa opúšťal tradičný kroj, tak prestávali sa kupovať i strieborné výrobky, nahrádzali ich bež-

3. Mestský odev z Pukanca, okolo r. 1890. Reprodukcia starej fotografie.

né zlatnícke výrobky, prípadne bižutéria. V oblasti rozšírenia odevného variantu I nastal prechod k mestskému odevu u žien už po prvej svetovej vojne. No strieborné šperky sa nosili ešte i v medzivojnovom období, lebo sa dobre uplatnili i na rozličných súčiastkach, prevzatých z mestského odevu, ktoré boli zväčša z materiálov tmavých farieb (kabátiky, vizitky, blúzy a pod.), okrem toho strieborný šperk vtedy ešte predstavoval i určité majetkové hodnoty. Keď sa v tejto oblasti prešlo k mestskému odevu, stávalo sa, že si odtiaľto odkupovali strieborné filigránové výrobky ženy zo susedných oblastí (najmä náhrdelníky a spony), kde dožíval tradičný kroj až do rokov po druhej svetovej vojne (variant II, III). Vtedy prestávajú pracovať výrobne strieborného šperku v Leviciach (a pravdepodobne i v Banskej Štiavnici). Rozdielny bol vývoj v oblasti odevného variantu IV, kde obce boli katolícke, tradičný odev sa nosil i po druhej svetovej vojne (ženy i doteraz).

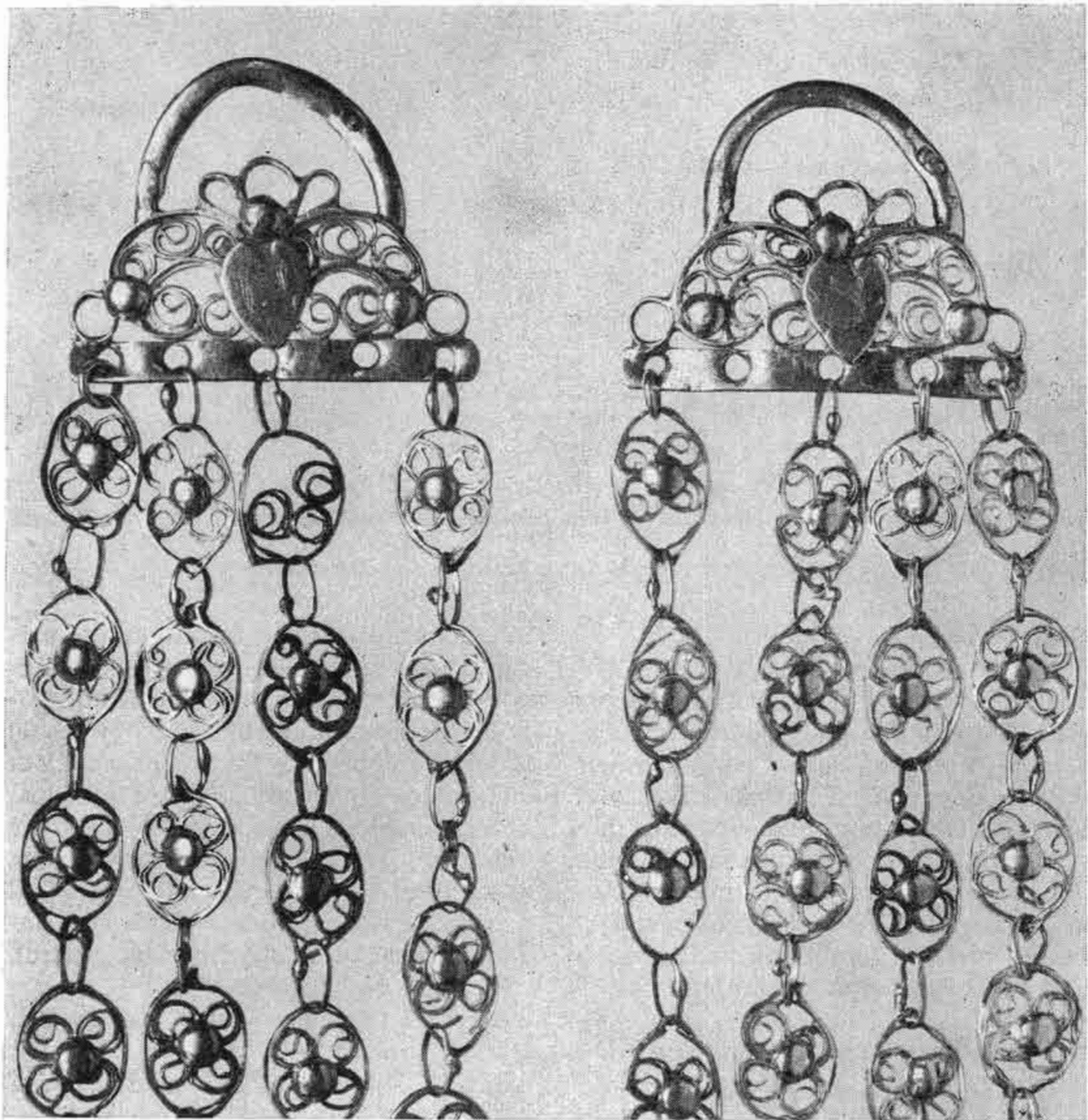
4. Dvojstranná spona, Ladzany. Foto M. Červeňanský.

Na starých fotografiách zo Sebechlieb vidno okrem gombíkov iba retiazky s príveskami. Dievky i ženy tu, pokiaľ sa pamätajú, nosili na hrdle uviazané čierne šnúročky, ktoré podľa miestnej tradície sú ako znak smútku za mládenkami, ktorých pobili alebo zajali Turci.

Pri sledovaní geografického rozšírenia strieborného filigránového šperku nevyhnutná bola otázka, kde boli jeho najbližšie nákupné, prípadne výrobné centrá. Informátori zhodne a jednoznačne označovali ako nákupný zdroj Levice (obchodník Steiner) a Banskú Štiavnicu (meno zlatníka nevedeli povedať, v tom čase tu boli vraj viacerí, možno sa nazýval Novák).⁷ O výrobe strieborného filigránu v Banskej Štiavnici sa mi nepodarilo získať nijaké údaje. Je možné, že banskoštiavnický klenotník strieborné šperky nevyrábala, ale ich iba predával. Obdobná situácia bola totiž v Leviciach, kde začiatkom 20. storočia pracoval zlatník, strieborník a hodinár Francisci, ktorý robil strieborné šperky, i filigrán.⁸ U Francisciho sa vyučil Vojtech Pšík, ktorý mal dielňu výlučne na strieborné

filigránové práce. V období prvej ČSR a po druhej svetovej vojne pracovali v Leviciach ďalší zlatníci, ktorí mali svoje dielne (Bányász, bratia Steinerovci, Limberg a Kaufer, Bolló, Lóderer, Hagonyi). Okrem výrobcov šperkov zlatníkov a strieborníkov) boli v Leviciach i obchodníci. Takýmto bol aj informátorom spomínaný Steiner (1920–1938), ktorý iba kupoval od výrobcov šperky a predával ich. Iný obchod s klenotami nebol v tom čase v Leviciach.⁹ Podľa šperkov, o ktorých často sami terajší majitelia nevedia, kde ich kúpili (zdedili ich, odkúpili z inej dediny), snáď iba odborník by mohol zistiť, či sú produktmi viacerých dielní.

Z hľadiska poznávania a skúmania ľudovej kultúry zaujímavejšia je tá časť existencie šperku, keď opúšťa výrobcu a dostáva sa do kontaktu s jeho nositeľom. Nepochybne sa tu uplatňovali vkus a požiadavky kupujúceho, i keď jeho výroba bola mestská, remeselná.¹⁰ V ľudovom odevu, pokiaľ sa z dostupného materiálu dalo zistiť, zo strieborných filigránových šperkov sa používali g o m-

5. Refaz s ukončením na zaviazanie tkanicou, Domadice. Foto M. Červeňanský.

bíky, dvojdielne spony ihlice do vlasov, spony a náhrdelníky. Ojedinelý je údaj o výskyte strieborných prsteňov (Devičany), ktorý však nie je potvrdený materiálom.

Gombíky¹¹ (*gombíke* — názov pre celú oblasť)

V celej oblasti sú nairozšírenejšie a najstaršie doklady o používaní strieborných filigránových gombíkov rozličnej veľkosti (priemer 0,5–4 cm) i tvarov (po-

loguťovitých i plochých, nepodkladaných i podkladaných plechom, zdobených červenými sklenenými očkami). Používali sa na rozličné mužské i ženské odevné súčiastky (mužské vesty, ženské živôtky, rozličné kabátiky i kožuchy). Slúžili funkčne na zapínanie a ešte viac ako ozdoba (prišivali sa vo viacerých radoch vpredu na mužské vesty, ženské kabátiky, ploché gombíky zdobili chrbáty živôtikov, kožuchov, odstávajúce šôsiky kabátikov).

6. Deti z Jabloňoviec (ev. a. v. škola), 1913. Reprodukcia starej fotografie.

Dvojdielne spony

Menej rozšíreným výrobkom boli dvojdielne spony na princípe háčika a očka, ktorého oba diely sú zdobené filigránom. Používali sa na zapínanie ženských odevných súčiastok (živôtikov). Stretávame sa s nimi i na mestskom odevu z konca 19. stor. v Pukanci. V teréne sme sa s nimi stretli ojedinele (Ladzany), rozšírenejšie sú spony z lisovaných kovov, zdobené farebnými sklíčkami, čo bola vtedajšia bežná bižutéria.

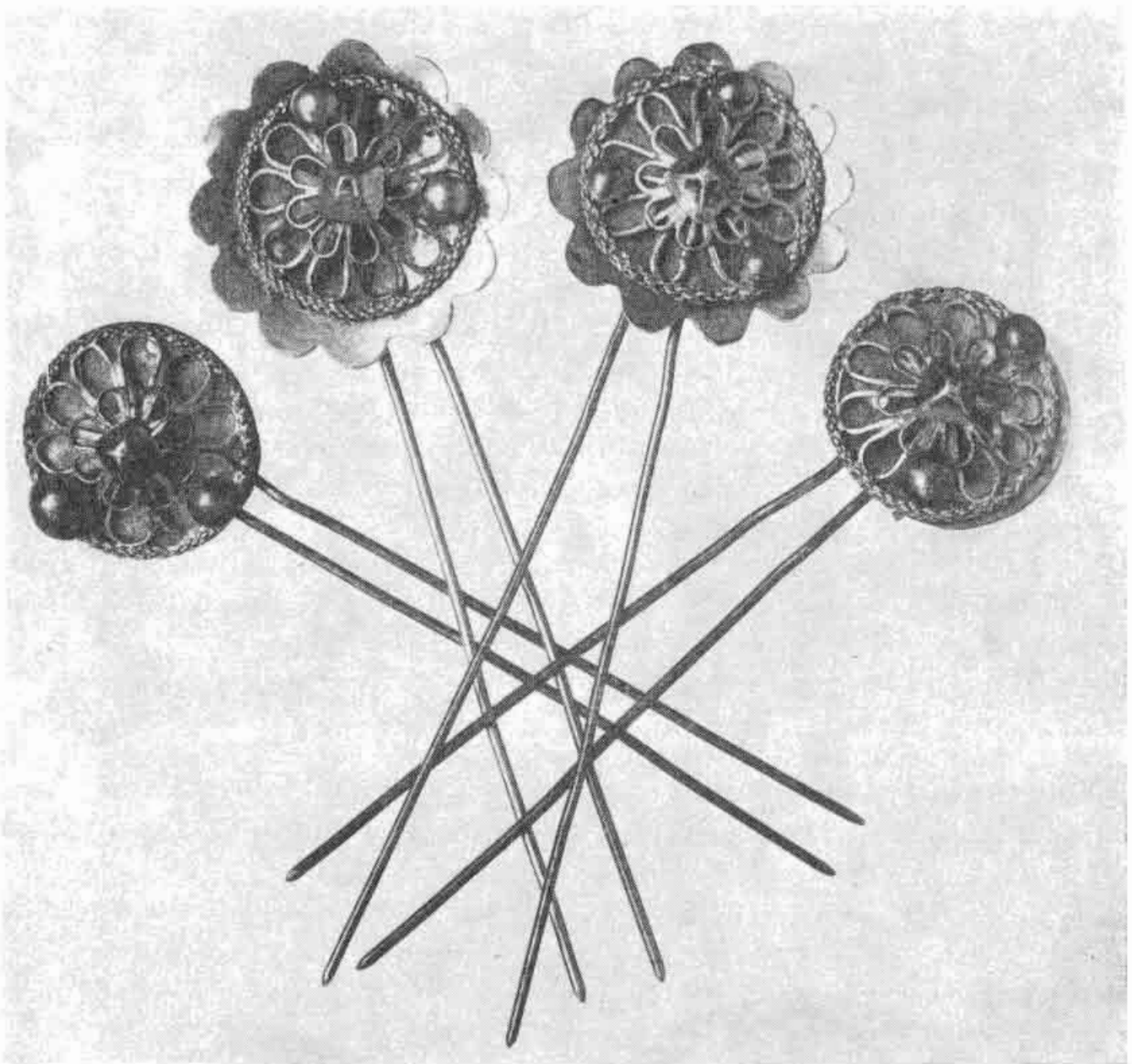
Ihlice do vlasov¹² (*gombíke* – Devičany, Dvorníky, Jabloňovce; *gomba* – Baďan, Beluj, Prenčov)

Ihlice do vlasov sa nosili do dievčenského účesu novšieho typu, ktorý prišiel po pôvodnom spustenom vrkoči, do ktorého ihlice nebolo treba. Nový účes sa začal nosiť začiatkom 20. stor. Boli to dva alebo štyri vrkoče (zapletené z viacerých prameňov) upravené do uzla alebo venčeka, upevneného ihlicami v tyle hlavy (bez názvu nosili tento účes evanjelické dievčatá v Jabloňovciach, katolícke dievčatá sa česali ináč: *na punt* – Devičany, Baďan; *na srdce* – Beluj; *na kakadúr* – Dvorníky). Počet

ihlic sa pohyboval od 3–5–6 kusov, pričom prostredná bola ozdobnejšia. Ihlice boli ukončené plochým strieborným filigránovým gombíkom, niekedy bolo striebro zdobené i farebným emailom alebo sklenenými očkami. Prostredná ihlica bola ozdobnejšia alebo mala iný tvar (napr. v Dvorníkoch doprostriedku sa zapíchol strieborný filigránový gombík a po bokoch boli ihlice s hlavicou v podobe mesiačika zo strieborného plechu).

Spony¹³ (*kapča* – Jabloňovce, Baďan; *brošňa*, *bročňa* – Tekovské Trstany, Ladzany, Dvorníky, Prenčov, Beluj, Vysoká; *magočka* – Devičany)

Nosili sa k sviatočnému odevu v obciach (variant I, II, III). V oblasti variantu IV sa podľa doteraz známych údajov nenosili. Spony nosili dievčatá i ženy na živôtikoch alebo kabátikoch, obvykle v spojení s náhrdelníkom. Často mávali i dve spony pripnuté nad sebou. Jednu väčšiu v strede pod hrdlom, menšiu o niečo nižšie. Viac spôn na odevu (3–5) nosili obvykle len bohaté ženy, chudobnejšie často nemali ani jednu. Cena jednej spony za Rakúska-Uhorska bola 3–4 zlatky, za prvej ČSR 50–60 korún.

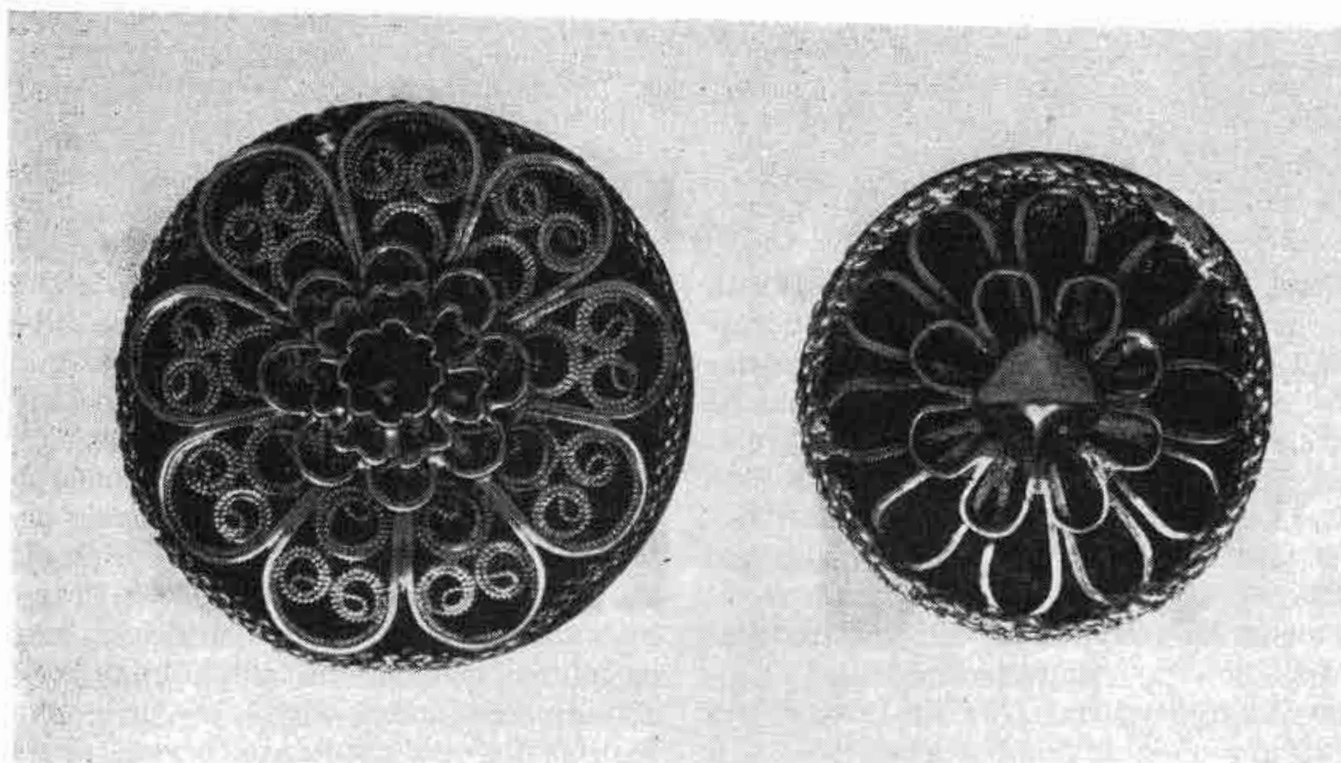
7. Ihlice do vlasov, Beluj, Bađan. Foto M. Červeňanský.

Cena samozrejme závisela na veľkosti, práci výzdoby. Obvykle ich dostávali dievčatá, spolu so striebornými náhrdelníkmi ku konfirmácii ako dar od krstnej matky, rodičov, zriedkavejšie si ich kúpili sami (napr. na sobáš – Ladzany). Spony mali najčastejšie oválny tvar (najväčšie mali po dĺžke cca 15 cm). Spodok bol podložený plechom. Plocha bola vyplnená filigránom, niekedy boli po stranách stredného ornamentu umiestnené plné doštičky s vyrytým monogramom. Na spodnom okraji spony boli pripevnené dve retiazky (kratšia a dlhšia), na dlhšej bol v strede

upevnený príviesok v podobe kvietka. Ojedinele sa nájdu i spony, kde je filigrán kombinovaný so starými mincami. (Kombinovanie filigránu s mincami sa vyskytuje v tej časti regiónu, kde ako nákupné stredisko informátori označujú Banskú Štiavnicu, čo by poukazovalo na možnosť samostatnej výroby dielne). Na fotografiách z r. 1920–1930 z Prečova vidíme takéto spony s mincami, kde tri mince postavené do trojuholníka tvoria samotnú sponu alebo jej príviesok. Tieto spony majú v strede červené sklenené očka. Ojedinelý je údaj z Devičian, že strieborné spony nosili aj muži vzadu

8. Kurz varenia usporiadaný Živenou v Prenčove, 1931. Reprodukcia starej fotografie.

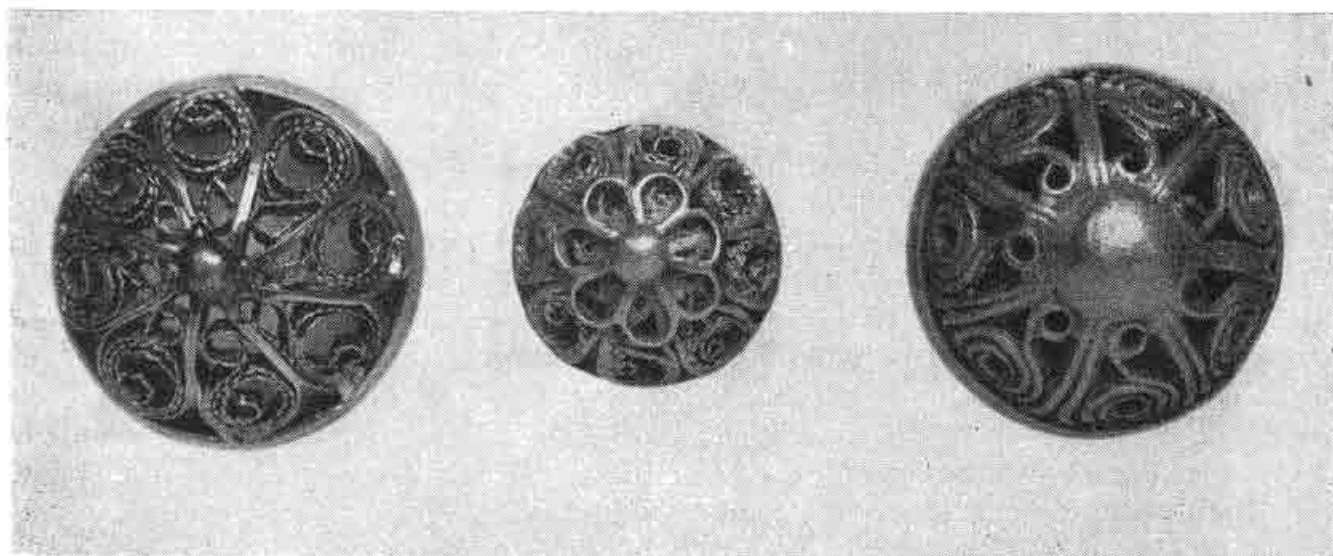
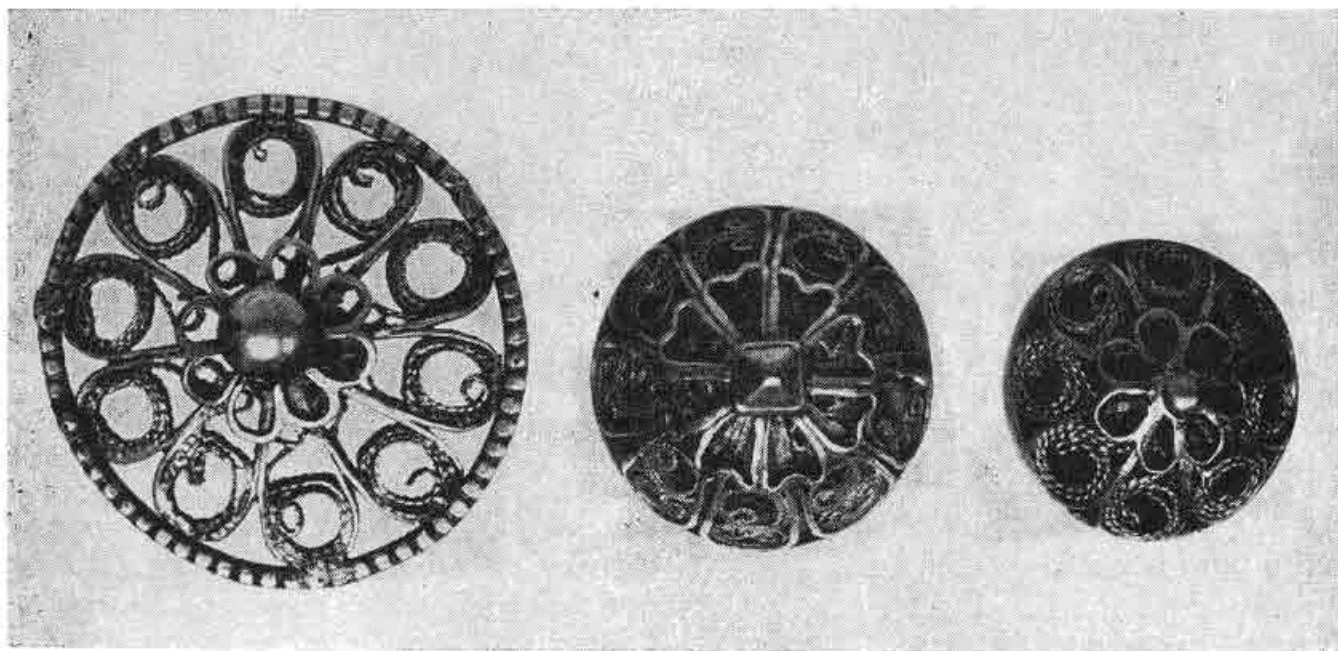

9. Gombíky (väčší plochý má v strede červené očko), Ladzany. Foto M. Červeňanský.

10. Plochý gombík, Žemberovce. Foto M Červeňanský.

11. Gombíky (nepodkladaný plochý, podkladané vypuklé), Ladzany. Foto M. Červeňanský.

12. Gombíky, Ladzany. Foto M. Červeňanský.

13. Matka s dcérou z Prenčova, 1917. (Strieborné gombíky na živôtku, náhrdelníky z korálikov.) Reprodukcia starej fotografie.

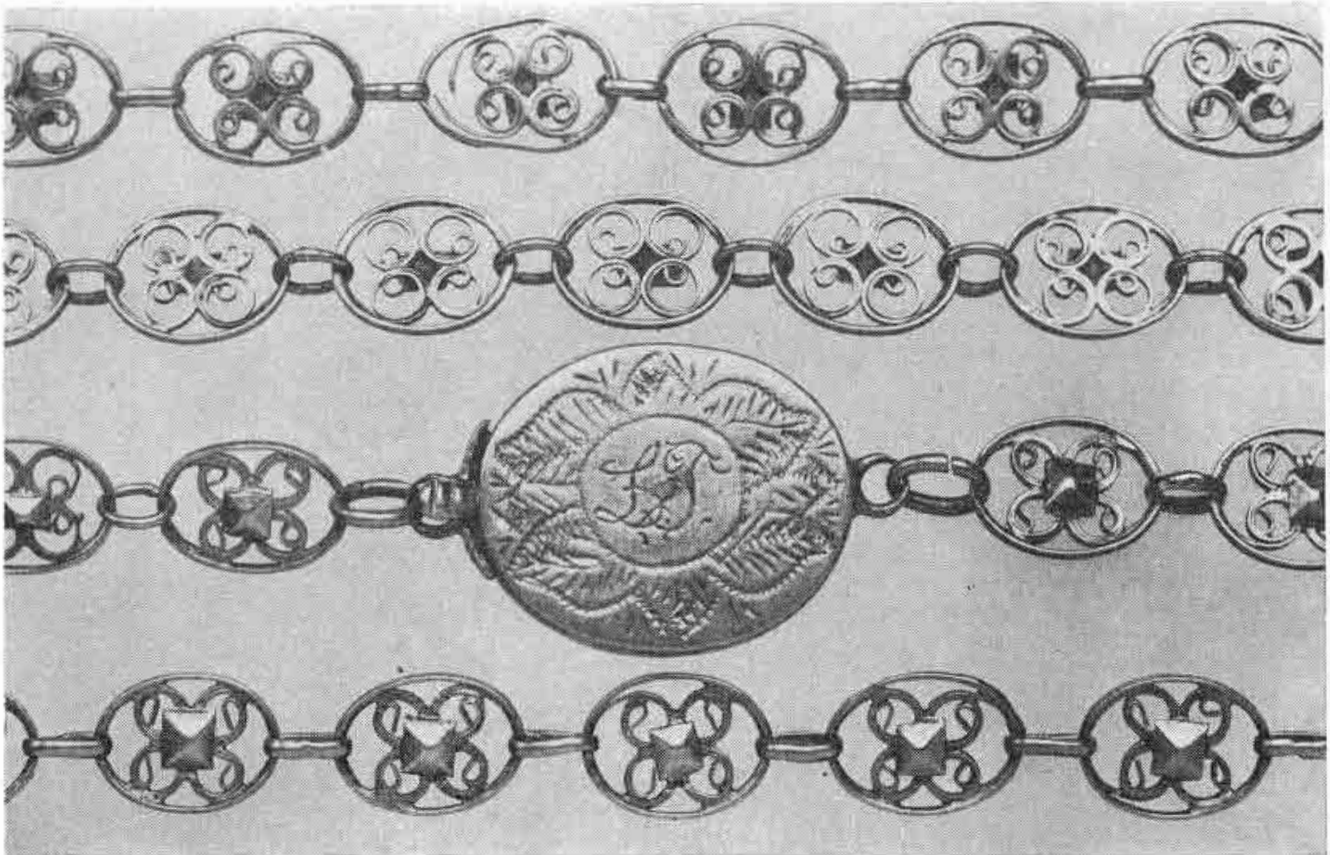
14. Dievča z Prenčova, okolo r. 1930. (Spona s prívieskom zo starých mincí, naprostriedku červené očko, náhrdelník z korálikov.) Reprodukcia starej fotografie.

na páse na veste. V iných obciach sa tento údaj nezistil.

N á h r d e l n í k y¹⁴ (*retas, retiaska* — názov pre celú oblasť)

Všetky pramene zhodne dokladajú výskyt strieborných náhrdelníkov až začiatkom 20. stor., dotedy sa všeobecne nosili náhrdelníky z rozličných sklenených korálikov. Spolu s ostatnými striebornými šperkmi začali dievky i ženy nosiť strieborné náhrdelníky, ktoré často boli a niekde i ostali výsadou bohatších rodín. Chudobnejšie naďalej nosili sklenú bižutériu. Retiazky sa nosili viacradové (3–7), z rozlične tvarovaných očiek. Uzávery boli s otvormi na upevnenie retiazok a uväzovali sa tkanicami. Neskôr,

keď sa prestali nosiť viacradové náhrdelníky, začali sa robiť uzávery z doštičiek zo strieborného plechu na zasunutie (*kapča*), zdobených rytím (monogramy, datovanie). Ojedinele boli retiazky kombinované i so starými mincami, datovanými rokmi 1905–1910 (Dvorníky; obdobne asi pochádzali zo štiavnickej dielne, ako takéto spony). Na náhrdelníku bol často aj príviesok, u evanjelikov srdiečko, medajlónik, u katolíkov *agnušteľ* s postavou svätca. Cena strieborného náhrdelníka (podľa počtu radov) stála za Rakúska-Uhorska 5–64 zlatiek, za prvej ČSR až do 450 korún. Keď sa prestali nosiť viacradové náhrdelníky, dávali si ich ženy prerábať na jednu dlhú refaz, ktorú si iba ovíjali okolo hrdla. Strieborné náhrdelníky sa dávali

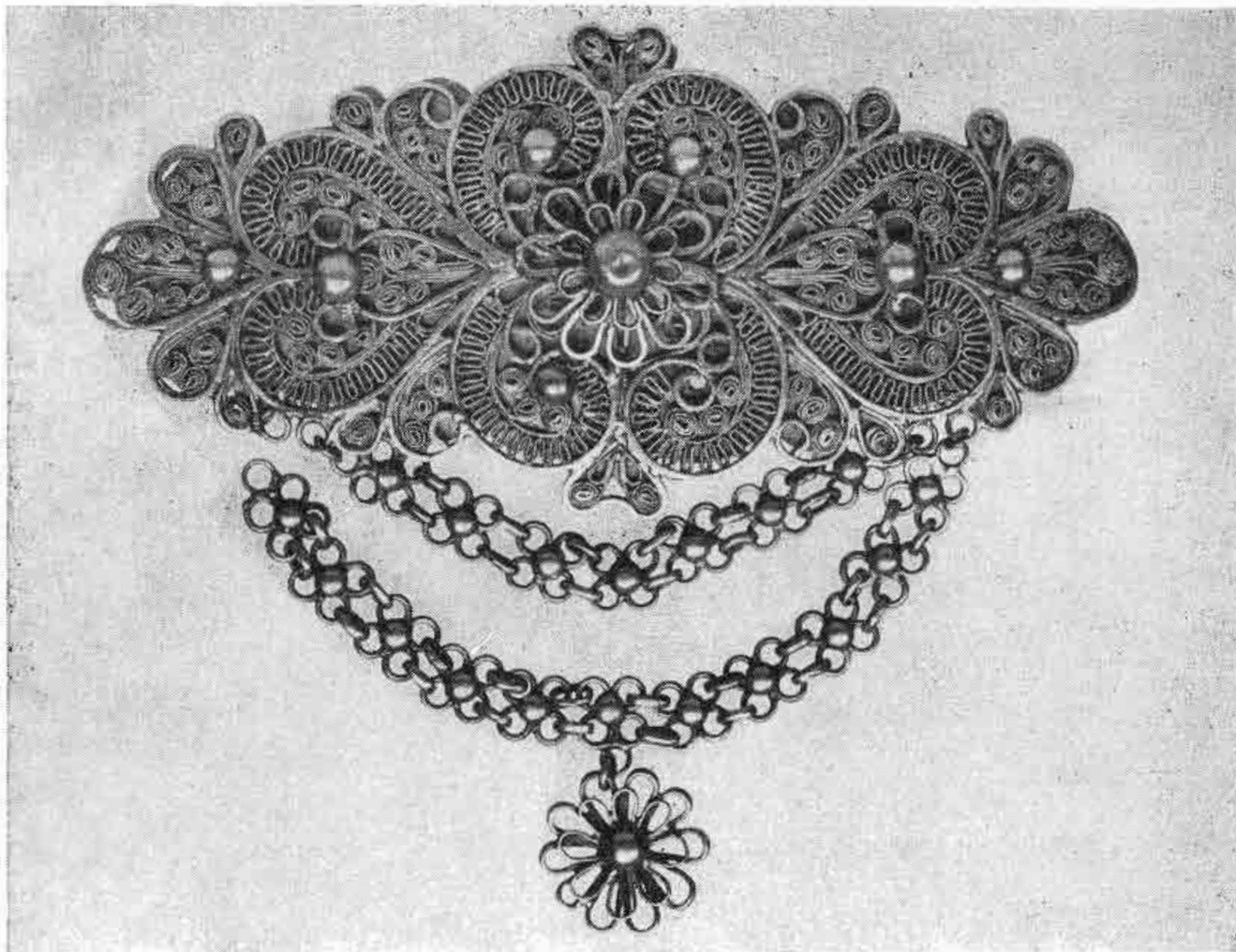
15. Refaz ukončená zasúvacou doštičkou, s rytým monogramom, Žembovce. Foto M. Červeňanský.

ako dary ku confirmácii (spolu so sponami) alebo ku birmovke (Sebechleby). Za prvej ČSR začali bohatšie rodiny kupovať už aj zlaté retiazky (spony sa prestávali nosiť), chudobnejší sa uspokojovali s pozlátenými alebo s retiazkami z napodobením zlata (mosadz, meď), ku ktorým sa často vyrábali obdobné spony (retiazka s príveskom a so sponou vo forme štvorlístkov, Baďan). Niektoré mosadzné, medené retiazky majú veľmi pôsobivo utvorené očká, prívesky a sú pôvabným pokračovaním tradície strieborných šperkov (Devičany, Ladzany). Či aj tieto napodobeniny boli výrobkami levických či štiavnických remeselníkov, nevedno. Niekde informátori uvádzajú, že si ich prinášali z Budapešti (Dvorníky).

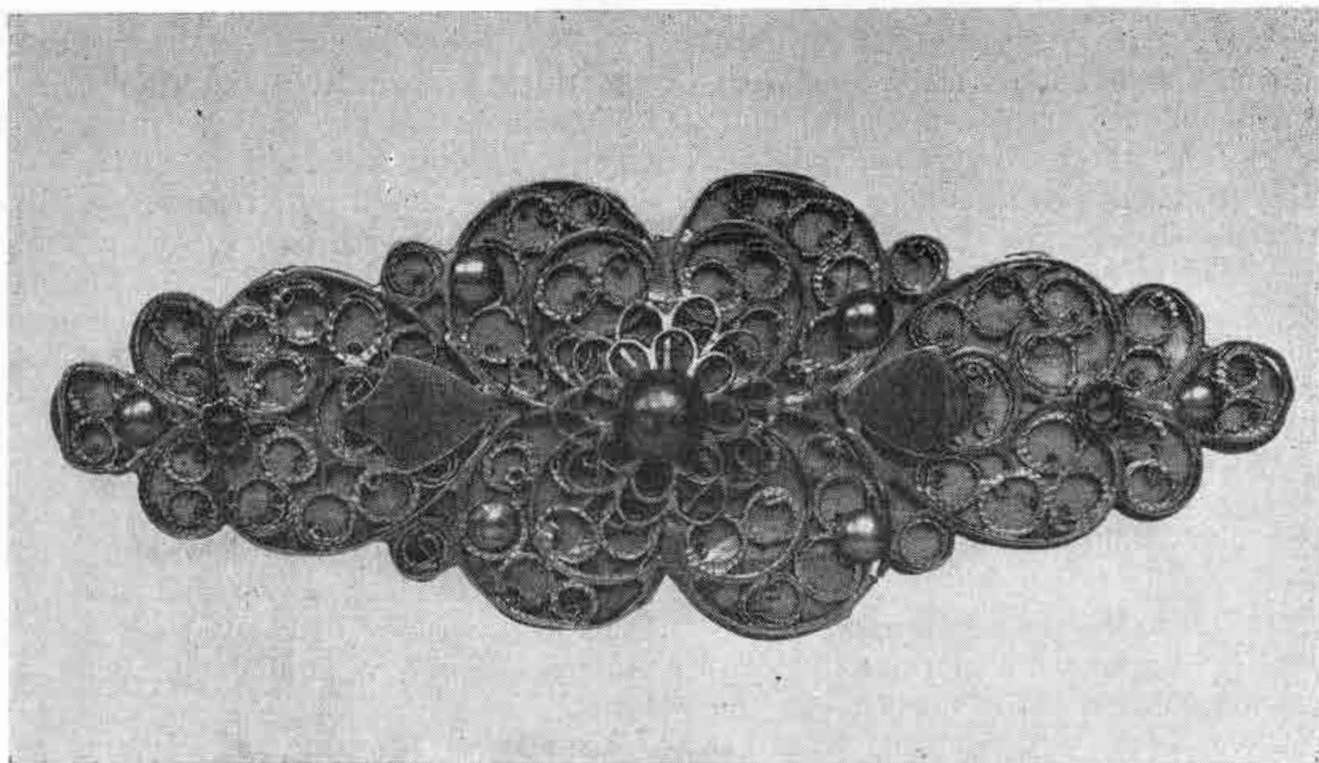
Na tradíciu výroby hontianskeho strieborného filigránového šperku nadviazalo v druhej polovici nášho storočia výrobné družstvo Lesk v Leviciach, ktoré sa r. 1951 zlúčilo s Pohronským všeobec-

ným družstvom a naďalej pracuje pod názvom Lesk. Začali spočiatku zaučaf niekoľko žien (6) na striebornícke filigránové práce. Tu pôsobil ešte r. 1960 i V. Pšík (ktorý sa vyučil u strieborníka a zlatníka Francisciho) a tu robil ďalej i filigrán. Urobil pre družstvo niekoľko vzoriek a takto nadviazal na starú tradíciu. Keďže dopyt po strieborných filigránových prácach bol veľký, neskôr bolo treba rozšíriť výrobu. Zaučili sa ďalšie pracovníčky (v súčasnosti ich pracuje asi 25), rozrástla sa výroba pri zachovaní filigránovej techniky, zmodernizovali sa staré vzorky, navrhli sa nové (vzorky navrhol Hagonyi). Posledné roky už i samy pracovníčky robia návrhy na filigránové šperky a prispôbujú si z vlastnej iniciatívy pôvodné vzorky. Dnes je o výrobky družstva Lesk veľký záujem, najmä v Bratislave, Brne a Prahe.

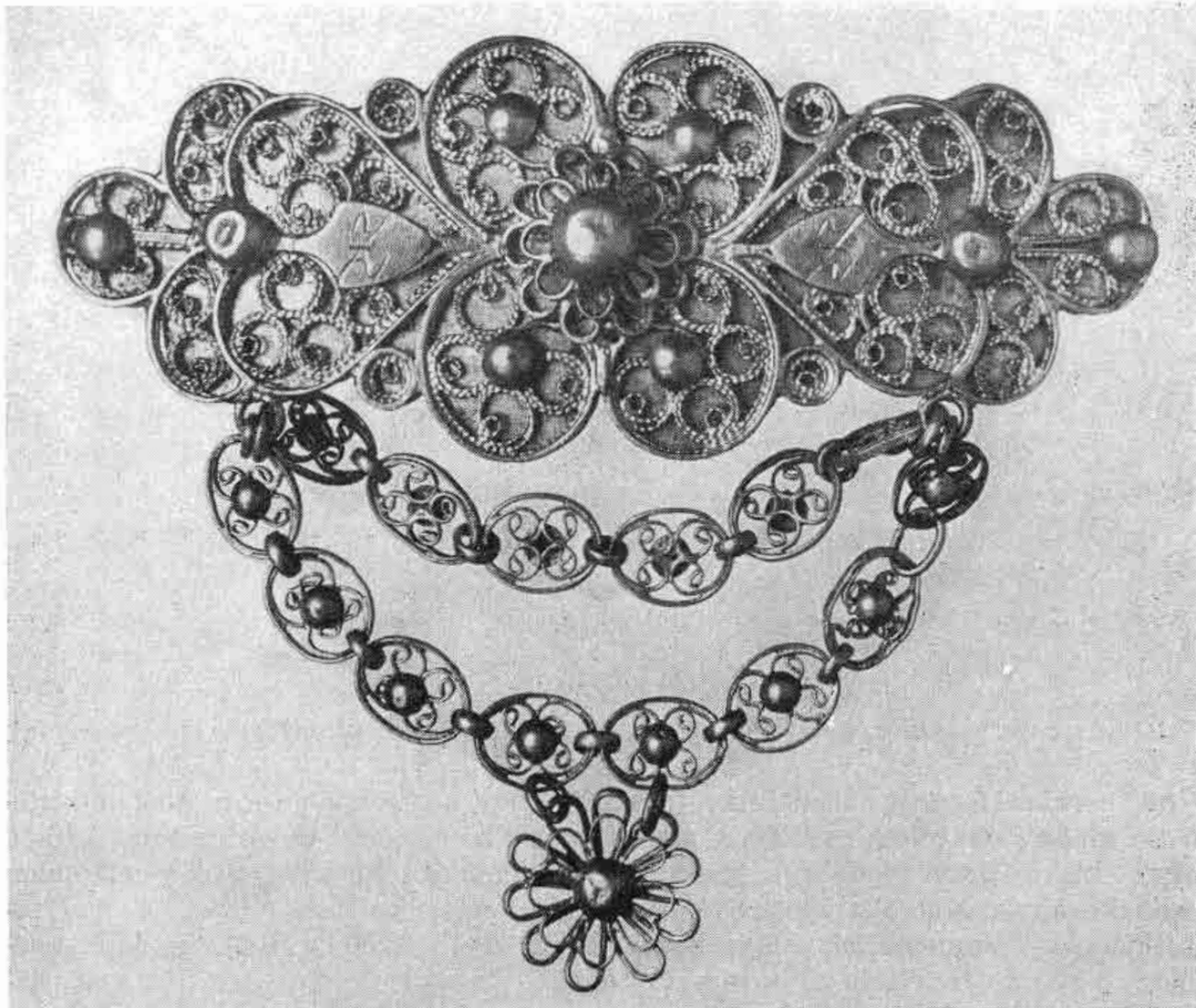
Začiatkom 20. stor. stretávame sa v okolí Levíc so striebornými filigráno-

16. Spona s retiazkami a príveskom, Ladzany. Foto M. Červeňanský.

17. Spona s doštičkami pre monogram, Bátovce. Foto M. Červeňanský.

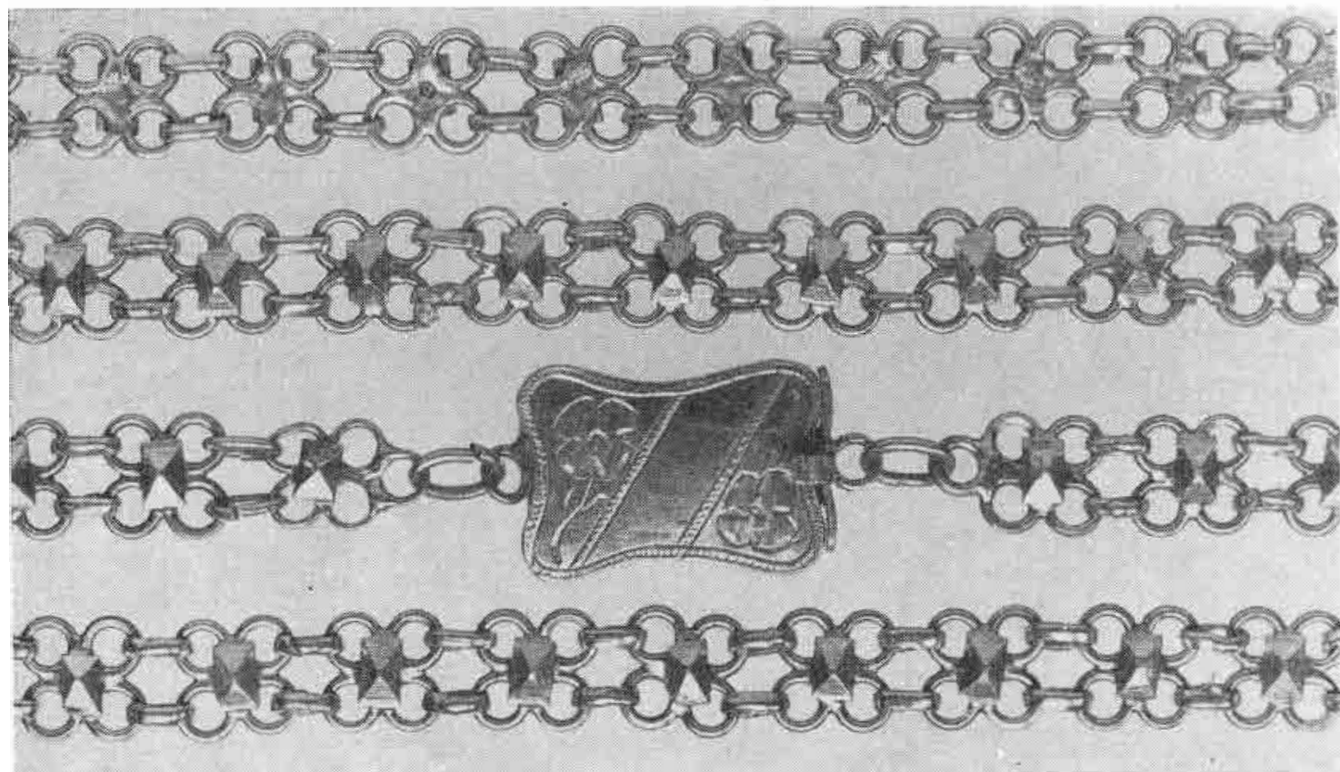

18. Spona s doštičkami s rytým monogramom, retiazkami s prívieskom, Devičany. Foto M. Červeňanský.

19. Rodina z Bađanu, 1930. (Strieborná refaz a spona.) Reprodukcia starej fotografie.

20. Žena s dieťaťom z Beluja, 1938. (Strieborná refaz s prívieskom a spona.) Reprodukcia starej fotografie.

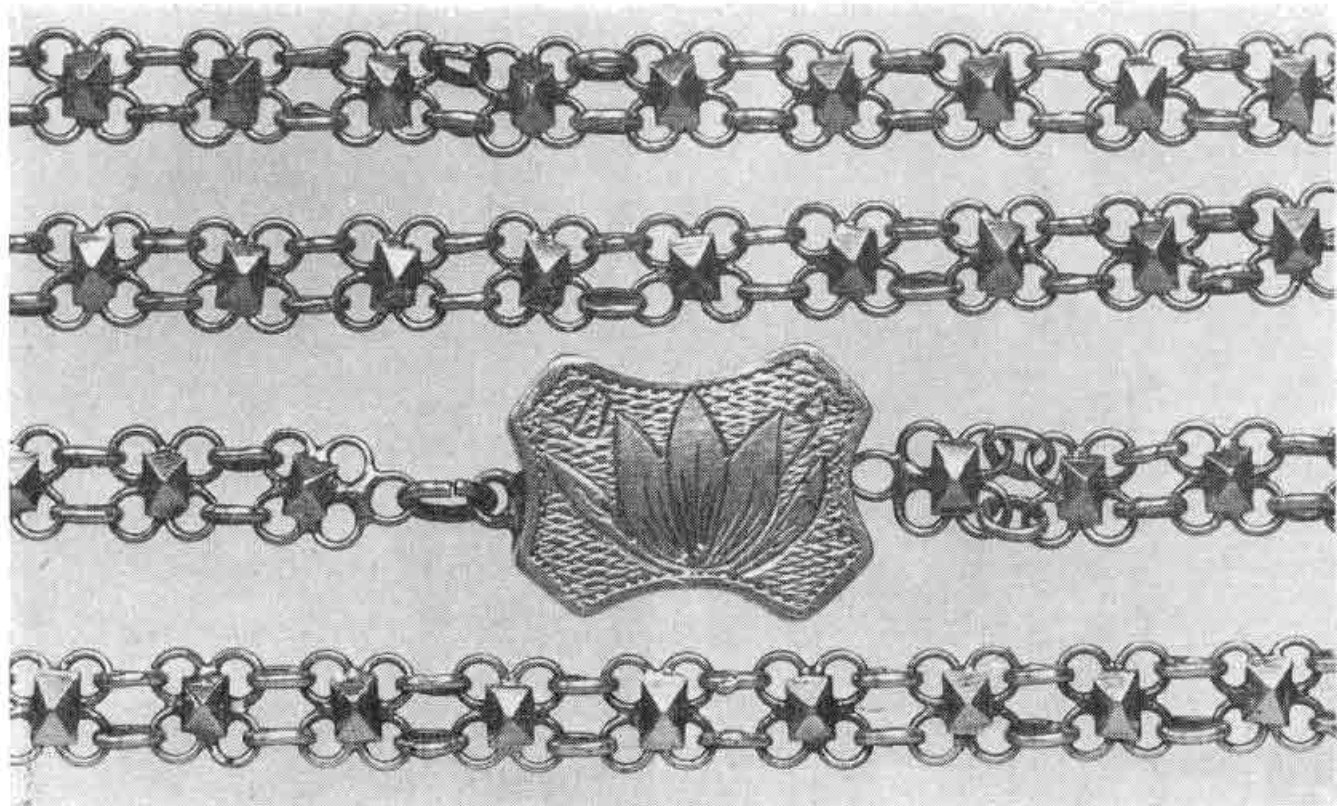

21. Refaz s doštičkovým zasúvacím uzáverom, zdobeným rytím, Devičany. Foto M. Červeňanský.

vými šperkami (spony, náhrdelníky, ihlice do vlasov, dvojdielne spony a gombíky), ktoré pravdepodobne prevzalo dedinské obyvateľstvo z prostredia tunajších miest a mestečiek. Móda strieborných šperkov súvisela celkove s preberaním niektorých mestských odevných súčiastok alebo prvkov (rozličné vrchné kabátiky, zmena účesov u dievčat, mužské vesty a pod.). Požiadavkám nového konzumenta sa prispôsobila i miestna striebornícka výroba, ktorá mala dve centrá — väčšie v Leviciach, menšie v Banskej Štiavnici. Na rozdiel od doterajších prameňov, ktoré udávajú, že strieborné šperky začiatkom 20. stor. v tomto regióne nosilo iba maďarské obyvateľstvo, našlo sa v teréne množstvo dokladov (ústne informácie, fotografie, šperky) o tom, že strieborné šperky nosili i obyvatelia slovenských obcí v širokom regióne, ohraničenom približne Levicami, Hontianskymi Moravcami, Sebechlebmi, Banskou Štiavnicou a Pukancom.

Spolu s prechodom k mestskému odevu tohto regiónu (v rokoch pred druhou svetovou vojnou a po nej) i s celkovými ekonomicko-politickými zmenami v rokoch 1940—1950 zaniká výroba tradičného strieborného filigránu. Na remeselnú tradíciu výroby v súčasnosti nadväzuje družstvo Lesk v Leviciach, ktoré vyrába moderný strieborný šperk filigránovou technikou. O oživenie nielen folklóru, zvykoslovia, ale aj odevu a drobných reálií, ku ktorým patria i ľudové šperky, sa zaslужujú i dedinské folklórne skupiny, ktoré prezentujú svoje tradície nielen domácemu okruhu divákov, ale ľuďom z celého Slovenska na vrcholných podujatiach tohto druhu (folklórne skupiny zo Sebechlebov, Prenčova, Hont. Nemiec). V teréne sa strieborné filigránové šperky z prvej polovice 20. stor. zachovávajú ako rodinné pamiatky a v mnohých prípadoch ich mladá generácia opäť začleňuje ako šperk do moderného súčasného odevu.

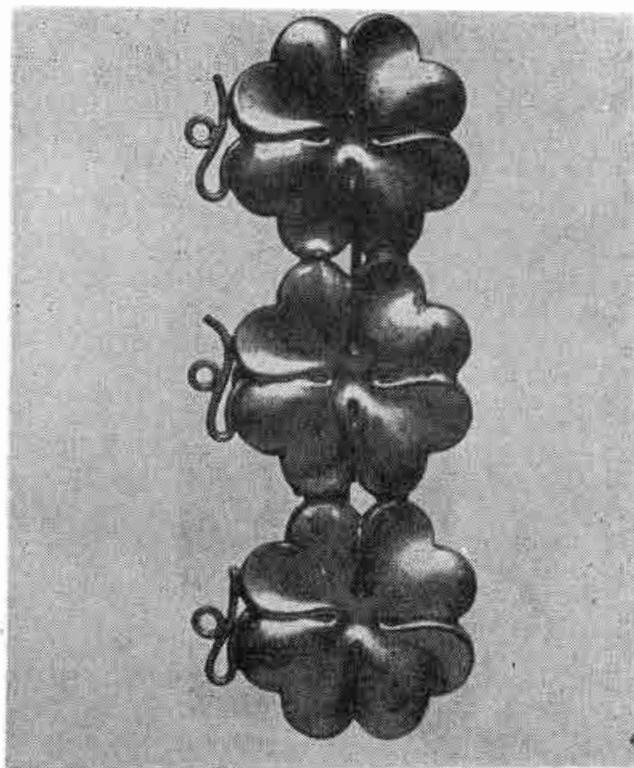
22. Refaz s doštičkovým zasúvacím uzáverom, zdobeným rytím, Ladzany. Foto M. Červeňanský.

23. Žena s dieťaťom zo Sebechlebov, 1940. (Retiazka s príveskom.) Reprodukcia starej fotografie.

24. Dvojnásobná retiazka s príveskom — ďatelinkou. Baďan. Foto M. Červeňanský.

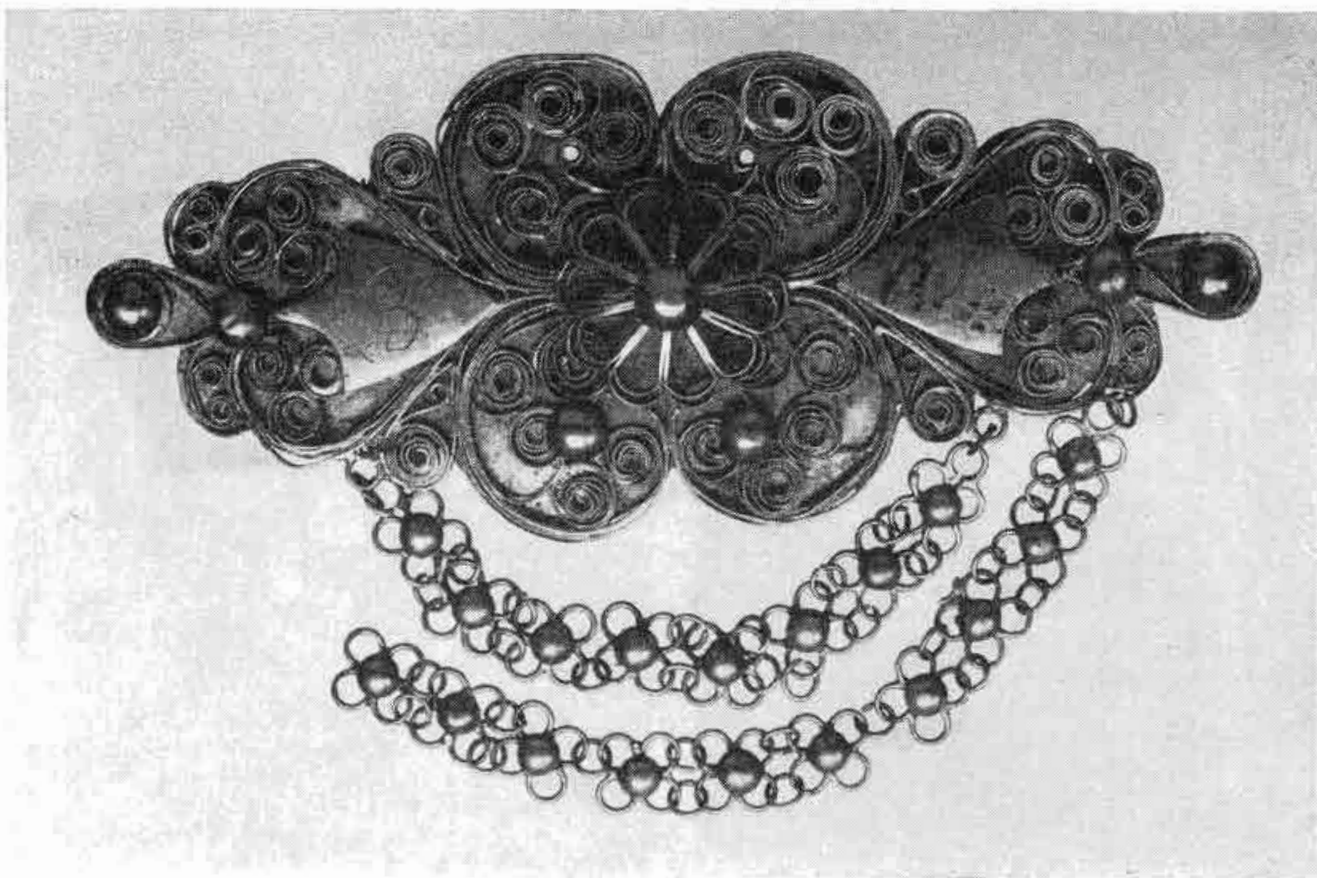

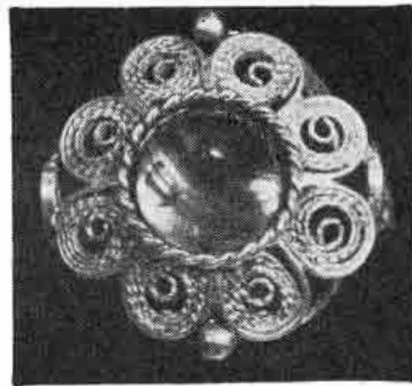
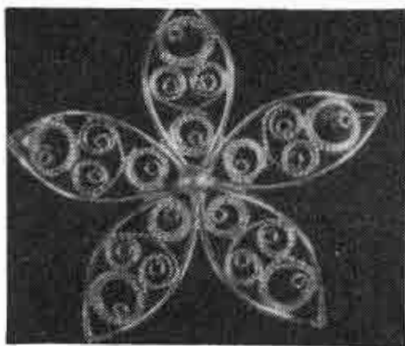
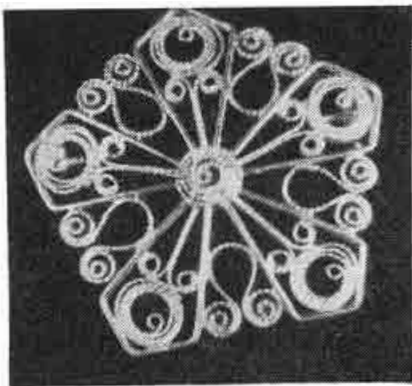
25. Doublé spona s motívom čateliniek. Baďan. Foto M. Červeňanský.

26. Dievča a mládenec zo Sebechlebov, 1936. (Na hrdle dievčafa čierne tkanice.) Reprodukcia starej fotografie.

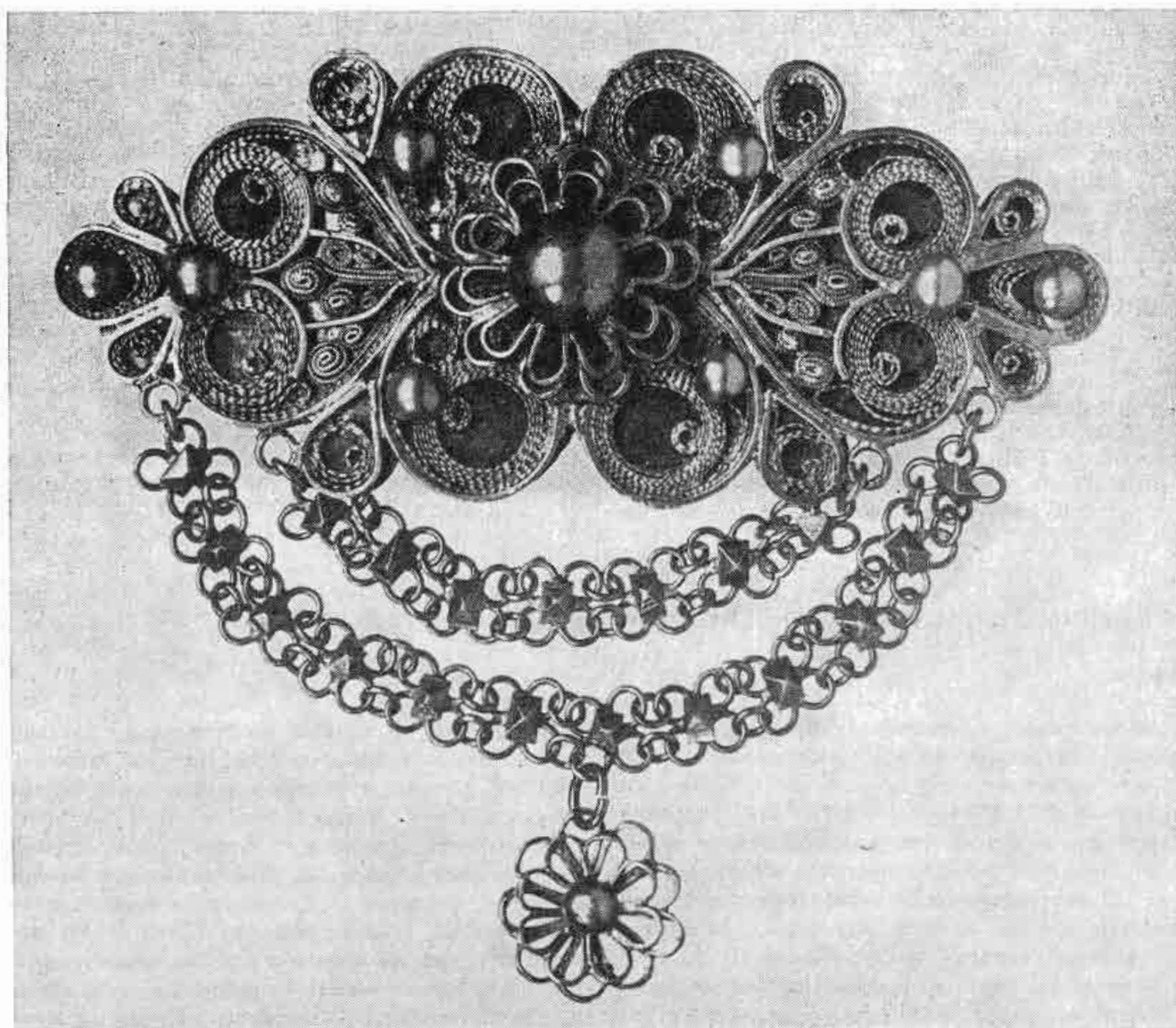
27. Spona s rytým monogramom a retiazkami, Baďan. Foto M. Červeňanský.

28, 29, 30. Strieborné filigránové šperky — súčasné výrobky družstva Lesk v Leviciach.

31. Spona s retiazkami a príveskom, Ladzany. Foto M. Červeňanský.

¹ JOHNOVÁ, H.: *Ludové šperky na Slovensku*. Bratislava 1972. Práca je prvou syntézou o tejto téme. Autorka podáva vývoj jednotlivých druhov šperku, porovnáva ich v celoeurópskom meradle. O striebornom šperku v ľudovom odevu, s. 17—20, kde sa spomína i okolie Levíc a Sebechleby.

² O strieborných filigránových šperkoch z okolia Levíc má Johnová údaje od Imry Francisciovej (vdovy po levickom zlatníkovi, ktorý pôsobil zač. 20. stor.). Podľa Francisciovej strieborné šperky nosilo iba maďarské obyvateľstvo; údaje od A. Kmeťa o existencii strieborných gombíkov v Sebechleboch na konci 19. stor. JOHNOVÁ, H.: c. d., s. 18, 161.

³ SOCHÁŇ, P.: *Kroje lidu slovenského*. Slovenská čítanka, Praha 1910, s. 467.

⁴ JOHNOVÁ, H.: c. d. Autorka uvádza vo svojej práci zoznam múzeí, ktorých zbierky preštudovala. Keďže v práci neuvádza strieborné filigránové šperky z tejto oblasti, niet ich ani v zbierkach SNM. Zbierky v Tekovskom múzeu som študovala pri výskumoch ľudového odevu v Honte (1968—1975).

⁵ NOSÁLOVÁ, V.: *Ludový odev v Honte na základe materiálu z 20. storočia*. Slov. Národop., 22, 1974, s. 223—252. Tam je i predbežné rozdelenie ľudového odevu na varianty (spolu 10). Tu uvádzam iba tie, ktoré súvisia s rozšírením strieborného šperku. Variant I: Bátovce, Bohunice, Brhlovce, Devičany, Drženice, Jabložovce, Jelakšová, Pečenice, Tekovské Trsfany, Žemberovce. Variant II: Baďan, Beluj, Dekýš, Klastava, Krnišov-Kráľovce, Počúvadlo, Prenčov, Sitnianska Lehôtka, Vysoká. Variant III: Báčovce, Drážovce, Dudince, Dvorníky, Hokovce, Hontianske Moravce, Hontianske Tesáre, Horné Rykynčice, Ladzany, Lišov, Medovarce, Sudince, Súdovce, Šipice, Terany. Variant IV: Dolné Rykynčice, Domaňky, Hontianske Nemce, Sebechleby.

⁶ JOHNOVÁ, H.: c. d., s. 18, 28. Tento údaj potvrdzuje i Hagonyi, zlatník z Levíc, ktorý o najstaršom známom výrobcovi strieborného filigránu v Leviciach (okolo 1900) hovorí, že

Francisci robil pre bohatých levických sedliakov, ktorí bývali v štvrti zv. Tabáň a nosili strieborné šperky.

⁷ Údaje láskavo poskytol Ján Zvolenčan, zlatník v Krupine.

⁸ Pozri pozn. 6. Francisci robil akiste i pre maďarské dediny v okolí Levíc, kde som zatial výskum ľudového odevu nerobila — prirodzene, robil i pre slovenské okolie, ako ukazuje materiál z terénu.

⁹ Informácie, týkajúce sa výroby a predaja strieborných šperkov v minulosti, i údaje o družstve Lesk mi poskytol veľmi ochotne p. Hagonyi, zlatník v Leviciach, teraz pracovník v družstve Lesk.

¹⁰ JOHNOVÁ, H.: c. d., s. 18 n.

¹¹ JOHNOVÁ, H.: c. d., s. 159 n. „Nesporný charakter šperku majú strieborné gombíky. Ich ľudovosť nespočíva iba v tvare, ale skôr v spôsobe nosenia a v tom, aké miesto zaujímali v ľudovej kultúre.“ „Miestami sa strieborné gombíky nosievajú s tradičným odevom dodnes, napr. na Myjave a okolí a v Sebechleboch, kde ich opisoval už A. Kmeť na konci minulého storočia.“

¹² JOHNOVÁ, H.: c. d., s. 77. „Na začiatku 20. storočia vyrábali totiž levický zlatník Francisci pre maďarské ženy dlhé tenké ihlice s plochým strieborným gombíkom — hlavicou. Slovenské ženy ich už v tom čase nenosili.“

¹³ JOHNOVÁ, H.: c. d., s. 81, 96, farebné fotografie VII, VIII. Obdobný tvar striebornej filigránovej spony uvádza autorka z Prievidze (pozlátené, s farebnými očkami).

¹⁴ JOHNOVÁ, H.: c. d., s. 59. „Poznáme ich (strieborné náhrdelníky) z ojedinelých ukážok z menších miest a z ich bezprostredného okolia, z Kremnice, z Banskej Štiavnice, z Komárna, z Trenčína, z Prievidze, zo Sebechlebov, ako aj od oravských zemanov. Na južnom Slovensku vraj boli bežné najmä v maďarských oblastiach. Zlatník J. Francisci z Levíc ich zhotovoval na začiatku 20. storočia iba pre Maďarky z okolia mesta, lebo Slovenky ich nekupovali.“

СЕРЕБРЯНЫЕ НАРОДНЫЕ УКРАШЕНИЯ В ОКРЕСТНОСТЯХ Г. ЛЕВИЦЕ

Резюме

Статья является продолжением статьи того же автора о народной одежде («Народная одежда в Гонте на основе материала 20 века», *Словенски народопис* 22, 1974, 223—252). На народной одежде как мужской, так в особенности женской (в ее вариантах из окрестностей г. Левице) с начала 20 века появляются серебряные украшения (цепочки, брошки, заколки, пуговицы), филигранная работа ювелиров из гг. Банска-Штиавница и Левице. Цепочки и брошки носили девушки и женщины вокруг шеи и на груди, обычно это

были подарки по случаю конфирмации. Булавки вкладывались в женскую прическу для закрепления кос. Пуговицы различных размеров и формы можно найти на женских (жакеты, шубы) и мужских элементах (жилеты, пальто). Производителей филигранных серебряных украшений было немного (один ювелир в г. Банска-Штиавница, два — в г. Левице), военные события (1939—1945) положили конец их производству. Во время второй мировой войны вместо серебряных украшений модными становятся золотые (в беднейших семьях).

ях — дублеты) украшения, изделия обычных ювелирных мастерских. Традиционные серебряные украшения сохраняются в качестве семейных ре-

ликвий, в последние годы ими снова начинают пользоваться молодое поколение в качестве элемента уже городской одежды.

VOLKSTÜMLICHER SCHMUCK AUS DER UMGEBUNG VON LEVICE

Zusammenfassung

Im vorliegenden Beitrag knüpft die Autorin an einen früheren Artikel über die Volkstracht im Hont-Gebiet an (Ludový odev v Honte na základe materiálu z 20. storočia, Slovenský národopis 22, 1974, 223—252.) In der volkstümlichen Männerkleidung, besonders aber in der Kleidung der Frauen aus der Umgebung der Stadt Levice, tauchten zu Beginn des 20. Jh. silberne Schmuckstücke auf — Ketten, Broschen, Nadeln, Knöpfe. Es waren Filigranarbeiten der Goldschmiede aus Banská Štiavnica und Levice. Solche Ketten und Broschen trugen die Mädchen um den Hals und auf der Brust. Gewöhnlich waren es Geschenke, die sie zur Konfirmation oder zur Firmung erhalten hatten. Mit den silbernen Nadeln befestigten die Frauen ihre Zöpfe auf dem Kopf. Silberne Knöpfe von verschiedener

Größe und Gestalt finden wir sowohl an der Männerkleidung, an den Westen und Röcken, als auch an der Frauenkleidung, an Leinwandröcken und Pelzen. Hersteller von Silberfiligranschmuck gab es nur wenige, einen Goldschmied in Banská Štiavnica, zwei in Levice. Während des 2. Weltkrieges gaben sie ihr Gewerbe allmählich auf. Um diese Zeit kam anstatt der silbernen Schmuckstücke goldener Schmuck in die Mode, in ärmeren Familien war er aus Doublé. Es waren Erzeugnisse aus den hiesigen Goldschmiedewerkstätten.

Der traditionelle Silberschmuck wird noch als Familienandenken aufbewahrt. In den letzten Jahren begann ihn die junge Generation wieder zu tragen, heute allerdings nicht mehr zur Tracht, sondern als Ergänzung der städtischen Kleidung.

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Словацкой Академии Наук

Год издания 25, 1977, № 1

Издается четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Павол Стано

Адрес редакции: 884 16 Братислава, Клеменсова 19

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 25, 1977, Nr. 1. Erscheint viermal im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und Pavol Stano

Redaktion: 884 16 Bratislava, Klemensova 19

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Slovak Academy of Sciences
Volume 25, 1977, No. 1

Published quarterly by VEDA, the Publishing House of the Slovak Academy of Sciences
Managing Editors PhDr. Božena Filová and Pavol Stano

Editor: 884 16 Bratislava, Klemensova 19, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Académie slovaque des sciences
Anné 25, 1977, No. 1. Paraît quatre fois par an
Editions de VEDA, maison d'édition de l'Académie slovaque des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et Pavol Stano

Rédaction: 884 16 Bratislava, Klemensova 19

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Casopis Slovenskej akadémie vied

Ročník 25, 1977, číslo 1 — Vychádza štyri razy do roka

Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka PhDr. Božena Filová, CSc.
Výkonný redaktor Pavol Stano

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, PhDr. Soňa Burlasová, doc. PhDr. Václav Frolec, doc. PhDr. Emília Horváthová, CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová, CSc., Igor Krištek, CSc., PhDr. Milan Leščák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek, PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc. PhDr. Štefan Mruškovič, CSc., PhDr. Viera Nosáľová, CSc., PhDr. Adam Pranda, CSc., doc. PhDr. Antonín Robek

Výtvarná redaktorka Viera Miková

Redakcia: 884 16 Bratislava, Klemensova 19
Vytláčili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné predplatné Kčs 80,—

Výmer SÚTI č. 8/6

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky vrátane do zahraničia a predplatné prijíma PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6/VII, 884 19 Bratislava. Možno objednávať aj na každej pošte alebo u doručovateľa.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1977

Distributed in the socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia, Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, N. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, Amsterdam, Netherlands.